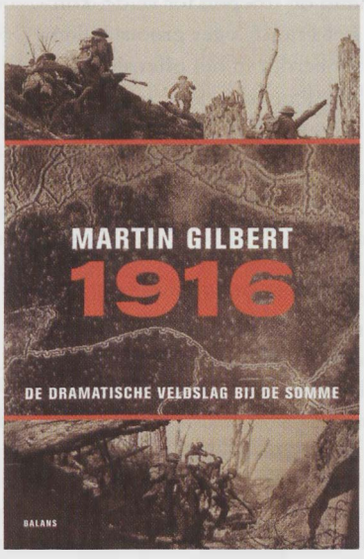
MARTIN GILBERT, *1916. DE DRAMATISCHE VELDSLAG AAN DE SOMME*
(BALANS: AMSTERDAM 2006), 207 BLZ., € 17,50

Britse historici hebben verreweg het grootste aandeel in de stroom publicaties over de Eerste Wereldoorlog. Martin Gilbert schreef in 1994 *The First World War*. Vorig jaar, op de negentigste verjaardag van de Slag bij de Somme, zoemde hij in op het jaar 1916. Het is een relaas over een van de meest dramatische veldslagen in de Grote Oorlog. Op 1 juli, de eerste dag van het offensief, de '*Big Push*' die de Britten diep achter de Duitse linies had moeten brengen, sneuvelden er 19.240 van hen en raakten er ruim 36.000 gewond. Ondanks een langdurig bombardement bleken de Duitse stellingen,

met name de schuilkelders, nog intact. Toen vijf maanden later de wapens zwegen, waren er aan de Somme in totaal meer dan 600.000 soldaten gesneuveld. De Britten hadden slechts enkele kilometers terreinwinst geboekt, ondanks de inzet van het nieuwe wapen, de tank. De Somme figureert in ons collectieve geheugen als hét symbool van de verkwisting van jonge mannenlevens waar de Eerste Wereldoorlog patent op heeft. De Britse opperbevelhebber Haig was na afloop niet ontevreden. Hij hield er de titel graaf en (omgerekend) een bedrag van 5 miljoen euro aan over.
Al werd Haigs doel dan bij lange niet gehaald, Gilbert houdt vol dat de slag toch enige zin had. Duitse troepen moesten weggehaald worden voor Verdun, zodat de Fransen daar konden standhouden. Bovendien kregen de Russen even lucht. De Duitse militaire kracht was zodanig verzwakt dat de legerleiding in februari 1917 besloot tot de onbeperkte duikbotenoorlog; hiermee haalde zij zich de oorlogsverklaring van de Verenigde Staten op de hals, en zoals we weten zou de Amerikaanse deelname aan de strijd in 1918 van doorslaggevende betekenis zijn. Wel jammer dat Gilbert vrijwel uitsluitend focust op zijn land- en gemeenbestgenoten. De Franse bijdrage is slechts een *sideshow* en Duitsers zijn sowieso 'de vijand'.
Gilbert beschikt over een pen die vaardig genoeg is om de navrante feiten rond de slag te beschrijven. Hoe bij een fluitsignaal de jongens met dertig kilo bagage de ladders opklimmen om dan te worden neergemaaid 'als gras in de wei'. Hoe er geen genade geldt voor gewonde vijanden: 'de enige goede Mof is een dode Mof.'
Hoe menig soldaat gek wordt van het trommelvuur en *shell shock* als nieuwe soldatenziekte wordt ontdekt. Hoe de ambulancetreinen binnen de kortste keren vol zitten; hoe alle motorvoertuigen in de modder blijven steken. En permanent heerst er de ondraaglijke stank van halfvergane lijken en hangen flarden gas boven de granaattrechters. De angstige dagboekfragmenten van soldaten die telkens korte tijd later blijken te sneuvelen, zijn ontroerend om te lezen. Een van de overlevenden is J.R.R.Tolkien, de latere auteur van *The Lord of the Rings*: de Dode Moerassen in dit boek (kleverige modder, afschuwelijke stank, dode gezichten onder het wateroppervlak) zijn geïnspireerd op de Somme in oktober 1916.

Jan van Oudheusden

MINEKE VAN ESSEN, *KWEKELING TUSSEN AKTE EN IDEAAL. DE OPLEIDING TOT ONDERWIJZER(ES) VANAF 1800.*
(SUN: AMSTERDAM 2006), 440 BLZ., € 24,50

Dit boek vertelt de geschiedenis van de opleiding tot onderwijzer. Historisch pedagoog Mineke van Essen laat met beschrijvingen van ideeën, praktijken en portretten van gezaghebbende representanten en kwekelingen zien, hoe het opleidingsonderwijs na 1800 zocht naar de 'steen der wijzen': een juiste verhouding tussen intellectuele vorming en culturele geletterdheid. Bevredigend is het nooit geweest. Soms zag men de functie van onderwijzer als doorgangshuis naar een 'hoger', lees: beter betaald, beroep. Onderwijzers uit de eerste helft van de vorige eeuw lijken een nijver volkje. Naast hun dagtaak studeerden ze voor hogere aktes, en daarnaast waren ze vaak actief in de plaatselijke politiek, de journalistiek of de drankbestrijding. Op heel jonge leeftijd stonden deze 'professionals' *avant la lettre* al voor een volle klas kinderen. Voor veel meisjesstudenten vormde de op-

leiding een ongevaarlijke manier om nuttige zaken te leren die in het latere huisvrouwenleven van pas zouden komen.
Tegen 1900 was het kwekelingenstelsel ingevoerd. De kwekeling hielp de hele dag mee op de lagere school; in de avonduren werd hij opgeleid voor het examen. Nergens was de kwaliteit om over naar huis te schrijven. Jan Ligthart vond de opleiding 'verloren tijd en mislukte energie'. Groten in hun vak waren onder meer P.J. Prinsen, directeur van de Rijkskweekschool te Haarlem (een verlichtingspedagoog en ontwikkelaar van lesmethodes), en B. Brugsma, directeur van de Nutskweekschool te Groningen die pleitte voor een goed pedagogisch element. Op zijn grafsteen staat: 'Hulde aan de man die zijn leven wijdde aan de lagere school.' De meisjesopleidingen kenden hun eigen heldinnen: I. Kooistra, de directrice van de Rijkskweekschool voor onderwijzeressen te Apeldoorn en J.J. Weyland, directrice van de Christelijke Normaalschool te Zetten.
Van Essen beschrijft hoe in de negentiende eeuw de opleiding langzaam vorm kreeg en de eerste confessionele initiatieven opkwamen. Ze beschrijft idealen als de 'wetenschappelijke' toerusting van onderwijsgevenden. Katholieke congregaties werden zeer actief op onderwijsgebied. Rond 1900 kregen maatschappelijke en politieke veranderingen invloed op de opleiding. Kwekelingen roerden zich in geschriften als het *Haarlemse Baknieuws* van Theo Thijssen, met debatten over de professionaliteit van de onderwijzer. De echte kweekschoolsfeer bestond maar kort, zo tussen 1920 en 1950. Van Essen geeft ten slotte een inkijkje in haar eigen kwekelingenleven. In haar epiloog vraagt zij zich af, wat er op de huidige megahogescholen nog over is van de goede oude tijd. Maar vol heimwee terugkijken op de oude opleiding is meer *invention of tradition* dan realistisch. De constante factor lijkt kritiek op het bestaande, zoals de actuele discussie rond competentiegericht leren.
De idealen van opleiders en studenten komen in dit boek goed aan bod, net als overeenkomsten en verschillen tussen jongens- en meisjesstudenten, en die tussen verzuilde instellingen. Nu eens is het een beeld van intense tuttigheid - kledingvoorschriften voor meisjesstudenten! - en dan weer dat van het dagelijkse reilen en zeilen, zeker op internaten tot in de finesses gereglementeerd. Tot in de jaren zestig van de vorige eeuw ging men krampachtig om met seksualiteit. Het 'lopen' met een persoon van het andere geslacht kon al leiden tot verwijdering.
Voor wie het opleidingsonderwijs ter harte gaat, is *Kwekeling tussen akte en ideaal* een prachtig lees- en ontdekboek. Er zit ook een dvd bij met historische opnamen.

Joop Berding

JAAP JAN BROUWER, *HET OOSTFRONT: HOE HET DUIZENDJARIGE RIJK ZIJN EINDE OP DE STEPPEN VOND* (VEEN MAGAZINES: DIEMEN 2006), 446 BLZ., € 29,95.

Met *Het Oostfront* van Jaap Jan Brouwer is een nieuwe publicatie over de Duits-Russische strijd in de Tweede Wereldoorlog verschenen. En eerlijk gezegd zijn er minder lezenswaardige boeken over deze periode. Toen het Duitse leger in juni 1941 de Sovjetunie binnenviel, hoopte Hitler op een snelle overwinning. Waren immers niet alle campagnes van zijn strijdkrachten vlot en succesvol verlopen? Wie zou in staat zijn de onoverwinnelijke Germaanse troepen tegen te houden? Toch zeker niet het Rode Leger van inferieure van *Untermenschen*? Natuurlijk moest de vijand nog verslagen worden, maar na de eindstrijd tussen het nationaal-socialisme en het communisme zou een glorietijd aanbreken waarin Duitsers het veroverde gebied konden exploiteren.
Om dit te kunnen bereiken wilde Hitler voorkomen dat hij dezelfde fouten zou maken als Napoleon. Het Russische leger moest dus niet teruggedreven, maar vernietigd worden. Tangbewegingen moesten de omsingeling van honderdduizenden soldaten verzekeren, zodat de Duisters weer snel konden doorstoten naar volgende doelen. Helaas verkeek ook Hitler zich op de oneindigheid van de Russische steppen, de hardheid van de winter en de veerkracht van het Russische leger.
Brouwer beschrijft op een luchtige toon zeer helder het verloop van de strijd tussen de nazi's en het Rode Leger. Dat doet hij op een gedegen wijze, met aandacht voor de grote lijn en de kleinte details. Zijn boek begint met een uitgebreide schets van het Duitse en Russische leger in de jaren twintig en dertig. Hij maakt duidelijk dat het Duitse leger superieur was in training, met veel nadruk op initiatief bij de commandanten en een goede relatie tussen officieren, onderofficieren en hun soldaten. Het beeld van een slaafs *Befehl ist Befehl* gold volgens Brouwer misschien wel voor de stafchefs, maar niet in het veld. Brouwer verhult bij deze beschrijving zijn bewondering voor het Duitse leger niet, een bewondering die overigens